

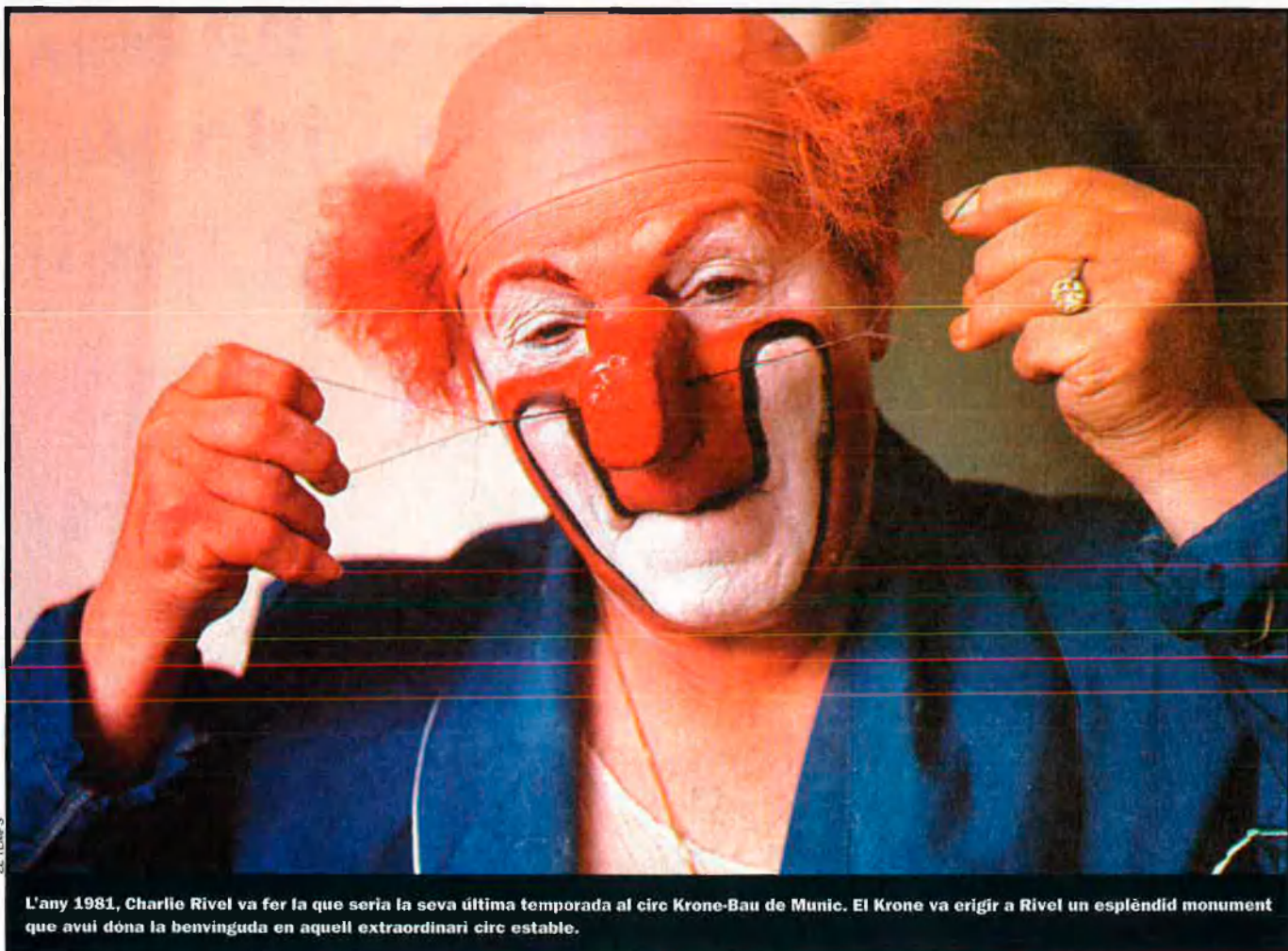
Charlie Rivel és un referent inexcusable per als pallassos contemporanis. El seu llegat artístic demostra que el pallasso és un generador i un transmissor d'emocions, un revulsiu artístic i social, una figura encara possible i sempre necessària.

Charlie Rivel posa amb el Clown d'Or Il·lurat pel príncep Rainier III durant el I Festival Internacional de Circ de Montecarlo.

Vint anys sense Charlie Rivel

Jordi Jané

Crític i analista de circ. Autor de *Josep Andreu, Charlie Rivel* (Departament de Cultura de la Generalitat, 1996/2000) i *Charlie Rivel, de l'home a la llegenda* (TVC, 1996)

EL TEMPS

L'any 1981, Charlie Rivel va fer la que seria la seva última temporada al circ Krone-Bau de Munic. El Krone va erigir a Rivel un esplèndid monument que avui dona la benvinguda en aquell extraordinari circ estable.

A primera hora del matí del 26 de juliol de fa vint anys, Catalunya Ràdio obria el primer butlletí informatiu de la seva història amb la notícia de la mort de Josep Andreu i Lasserre, conegut arreu del món amb el nom de Charlie Rivel. La ràdio nacional de Catalunya naixia just a temps de ser testimoni i fer-se ressò de la desaparició d'un dels anomenats catalans universals. Des del punt de vista històric, aquesta coincidència sempre m'ha semblat altament simbòlica. Fa vint anys, l'eterna balança de la vida ens feia guanyar un imprescindible mitjà de comunicació just en el mateix moment que perdíem un home bo, un artista que, amb el seu ofici, havia aconseguit de fer somriure i emocionar-se gent de totes les edats i de totes les latituds. Números seus (entrades, en l'argot circense) com el de l'ou, el del pontet, el de la cadira i la guitarra o el de la diva d'òpera, sem-

pre salpebrats amb aquell plor i aquell udol tan característics, formen part de la memòria emocional de molts milers de persones.

Un artista complet. Charlie Rivel ha estat un pallaso únic, inimitable, sens dubte un dels millors de la història de

**El plor i l'udol
de Charlie Rivel
formen part
de la memòria
emocional
de molts milers
de persones**

l'espectacle. La crítica l'havia distingit amb el títol de "rei dels pallasos" i el seu nom forma part d'una llista gloriosa on trobem els Fratellini, Footit et Chocolat, Antonet i Beby, Rhum, Karandash, Popov o el genial Grock, entre molt pocs altres més.

La parella tradicional de pallasos la componen el clown (el blanc, enfarinat o llest) i l'august (el ximple, el trapella del nas vermell i els sabatots). Malgrat que Josep Andreu va començar a fer de pallaso blanc als vint anys amb el nom de Bobby, tan aviat com va poder es va convertir en august sota el nom de Charlot Rivels (Charlot per l'esplèndida imitació que feia al trapezi del personatge creat per Chaplin; Rivels per no repetir el cognom Andreu, que ja usava en els números acrobàtics). Més tard canviaria Charlot per Charlie i la "s" de Rivels cauria el 1935, a causa d'un plet judicial amb la família.

Cinc anys després de la ruptura familiar, el 16 de gener de 1941, Charlie va enviar als seus pares un retrat seu (a l'esquerra) on deia: "Recuerdo para mi madre et Padre de su hijo Pepe. Para siempre." A la dreta, Josep Andreu caracteritzat de Charlot pels carrers de Berlín, el 1930.

Qui no té present la imatge de Rivel udolant sota el nas vermell i mirant al cel? El seu personatge era un august, que ell, de mica en mica, va anar convertint en excèntric —una variant d'august caracterològicament més refinada—. En aquesta faceta d'excèntric, el personatge que ens va regalar cap al final de la seva dilatada carrera és el producte d'una llarguíssima i acurada evolució. Creador nat i treballador tenaç, gràcies al contacte diari amb el públic, Josep Andreu va fer evolucionar constantment el seu personatge i el va anar depurant cada cop més fins convertir-lo en una petita joia, en un fràgil, eteri i delicat obsequi per a l'esperit. Però aquesta magnífica realitat no ens ha de fer oblidar que, fins i tot abans d'excel·lir com a pallaso, Josep Andreu va ser un dels artistes de circ més complets de tot el segle XX. Primogènit de sis germans (Nena, Polo, René, Celito i Rogelio), en Josep va néixer a Cubelles (Garraf) el dia de sant Jordi de 1896 mentre els seus pares, circaires de carrer, preparaven la funció del vespre. Va debutar a l'edat de dos anys i en arribar a l'adolescència ja dominava gairebé totes les especialitats de la pista. En aquells temps, en circ calia saber fer de tot, ja que, per raons econòmiques, els programes es confe-

gien amb pocs artistes i aquests havien de ser prou versàtils per a presentar tres o quatre números diferents durant l'espectacle. Així, Josep Andreu interpretava paròdies i pantomimes, era un acròbata excel·lent i un notable ballarí, tocava dignament una bona gamma d'instruments musicals, es prodigava com a còmic, perxista, genet, trapezista, filferista i, com he dit més amunt, no va ser fins a vint anys que va acomplir el somni de sortir a la pista vestit de pallaso.

Igual que els cinc germans que li van venir darrere, Josep Andreu es va forjar exclusivament sota els ensenyaments tècnics, artístics i humans dels seus pares, l'acròbata i còmic barceloní Pere

Rivel va fer evolucionar el seu personatge fins convertir-lo en un fràgil, eteri i delicat obsequi per a l'esperit

Andreu i la ballarina i funambulista occitana Marie-Louise Lasserre, que s'havien conegut treballant al Circ Alegria instal·lat a la plaça de Catalunya de Barcelona. Rivel havia nascut el mateix any que Antonin Artaud, André Breton, John dos Passos i el nostre Robert Gerhard. Un any després, Rusiñol, Casas i Utrillo obrien a Barcelona la cerveseria-cabaret modernista Els Quatre Gats. Però mentre que la pèrdua de les últimes colònies espanyoles i la profunda crisi econòmica i social en què va caure l'estat van afectar molt directament la vida de la família Andreu —tant, que van optar per emigrar a França—, l'obra i les trajectòries dels citats artistes i creadors coetanis de Rivel no van coincidir mai amb la vida i l'obra del pallaso. A causa de l'organització microcòsmica pròpia del circ, durant els segles XIX i XX l'evolució d'aquesta art escènica va discórrer per camins molt allunyats de l'evolució de les altres arts. La vida transhumant i els circuits de treball d'artistes com els Andreu molt difícilment podien captar els ressons de fets escènics tan rellevants com l'estrena, el mateix 1896, de *Terra Baixa*, de Guimerà; *Ubú roi*, d'Alfred Jarry; *La gavina*, de Txèkhov; o *La Bohème*, de Puccini, com tampoc podien captar les conseqüències evoluti-

Rivel, el riure i l'emoció

El riure és un reflex espontani, generalment motivat –segons el cèlebre assaig *Le rire*, publicat el 1899 pel filòsof francès Henri Bergson– “per la falta d’harmonia entre la causa i l’efecte”. El 1905, Freud afirmava: “Els pallsos ens fan riure només perquè llurs moviments i reaccions ens semblen incongruents i desproporcionats.” Avui, un segle més tard, alguns pallsos encara ens fan riure si fa no fa amb el mateix sistema. Però, en els anys que ens separen de Bergson i Freud, la cultura de les societats occidentals ha evolucionat considerablement i, per la part que els toca, els mateixos pallsos ja s’han encarregat de precisar que el seu impacte comunicatiu no descansa només en el riure. Chaplin assegurava que el secret de la seva comicitat es reduïa a conèixer quatre veritats elementals sobre l’ésser humà i a servir-se’n impunement en escena. En efecte, com que l’humor és una misteriosa combinació de sensibilitat i d’intel·ligència, la comicitat s’alimenta d’una manera natural de les dèries, les pors, els desitjos i les mancances de l’ésser humà.

Una de les constants de l’èxit dels pallsos és que els subjectes i els arguments dels seus números o entrades siguin pròxims a l’espectador i que, per tant, aquest els pugui compartir. És sabut que l’humor funciona a partir de codis i de referents comuns i que, per això, varia segons els col·lectius humans. I, a més, l’humor és diferencial perquè –com sosté la pallsa i pedagoga basca Virginia Imaz– tan improbable és que un acudit sobre negres faci riure un negre com que una dona rigui per un acudit masculista.

En certa ocasió, tot discutint sobre la poca acceptació que Charlie Rivel havia tingut a Espanya comparant-la amb la que havia tingut a Europa, Àngel Cristo m’argumentava que si Rivel agradava tant als catalans era exclusivament perquè havia nascut a Catalunya. Jo, en canvi, crec que si Rivel no va con-

nectar prou amb el públic espanyol és, molt probablement, perquè la tradició humorística de la nació veïna es fonamenta en la picaresca i la xerrameca del *gracioso*, un personatge que té arrels molt fondes en la societat castellana i que ha estat clau en el seu esplendorós Siglo de Oro. Contràriament, l’humor a través del qual Rivel vehiculava el seu missatge emocional tendia a ser universal perquè era més biològic que no pas de referents immediats: Charlie Rivel treballava més les sensacions i els sentiments que no pas l’entramat de paraules i situacions en què els pallsos tradicionals espanyols basen el seu repertori.

La parella de pallsos i pedagogs francesos Pierre Etaix i Annie Fratellini van afirmar que ser pallsos és un estat d’esperit, però que també és un ofici. Un estat dur i un ofici dur, afegien. En efecte, el pallsos ha de ser un artista complet i polifacètic, amb personalitat pròpia, amb grans dots d’observació, globalització i síntesi, amb prou sensibilitat, empatia i ofici per crear un clima i un ambient propicis al missatge de conceptes i/o sentiments que pretén comunicar a l’espectador.

Sense gaires paraules, amb una gran precisió gestual i uns ulls picardiosos que ho deien tot perquè eren les finestres de la seva ànima, Josep Andreu va reeixir a construir un personatge psicològicament creïble que ens burxava la nostra, d’ànima, a profunditats variables i en direccions imprevisibles. Aquesta, i no pas l’elemental raó de paisanatge argüida per Àngel Cristo, podria ser la clau de la gran popularitat que l’artista va tenir tant a Catalunya com a la resta d’Europa. El cas del suís Grock, que va obtenir èxits esclatants a Barcelona, Reus i altres ciutats catalanes i que en canvi va fracassar a Madrid, vindria a confirmar aquesta teoria. Perquè en humor també es compleix aquell leimotiv dels enyorats Ramon Barnils i Jordi Vendrell: cascú és cascú.

ves que fets com els citats havien de produir en el món de l’art. No serà fins a l’últim terç del segle XX, amb l’aparició del circ contemporani, que els artistes de circ comencen a experimentar l’osmosi creativa amb altres formes d’art i d’espectacle.

Fa un moment parlàvem dels germans de Josep Andreu. Seria tremendament injust de silenciar l’evident contribució dels seus germans Nena, Polo i René a la construcció dels números còmics, acrobàtics i d’equilibri que, després de la ruptura familiar del 1935, van formar part del repertori tant de l’un com dels altres. De la mateixa manera, la merescuda i indiscutible fama aconseguida en solitari per Charlie –sumada a la mania que tenim en aquest país d’adorar no-

més un déu per a cada cosa– tampoc no ens hauria d’entelar les brillants, esplèndides carreres dels germans de Josep Andreu (Polo treballà amb Alex Bugni, Albert Fratellini, Maïs, etc.), mentre que els tres Rivals –René, Celito i Rogelio–, partint del mateix repertori familiar anterior a la ruptura, van aconseguir grans èxits internacionals mentre van estar en actiu –des de 1940 fins al 1976, en què va morir René).

Un home de caràcter. La infantesa de Josep Andreu i Lasserre va ser especialment dura. Ell, els seus pares i l’àvia materna van entrar a França mig d’estranguis i empenyent un carretó de dues rodes on duïen totes les pertinences i els estris de treball. Eren pobres, *mètè-*

ques sans papiers, i els va costar molt treure faves d’olla. En Josep va debutar a la pista del Cirque Dusolier quan tenia dos anys, com a company artístic d’un número d’antipodisme de son pare: en Pere Andreu feia voltejar a gran velocitat una enorme col de fusta amb els peus i, al final del número, en Josep obria la col des de dins i en sortia amb una bandereta francesa a cada mà mentre l’orquestrina atacava “La Marsellesa”. Aquest número agradava molt, a França. Al cap de poc, utilitzant els seus grans dots d’observació, el mateix Josep es va muntar un número d’aixecament de pesos imitant el d’un forçut del circ Cagnac. Va ser el seu debut oficial tot sol en una pista de circ. Era l’any 1899 i tenia tres anys. Més endavant, Pere An-

KRONE
Europas schönster Circusbau

Vom 1. bis 28. Februar
CHARLIE RIVEL
und 15 neue internationale Circus-Attraktionen
Werktags 20 Uhr · Mittwochs und samstags 15 und 20 Uhr
Sonntags nur 14 und 18 Uhr
München 2 - Marsstraße 43 - Tel. 55 81 66
Krone-Zoo sonntags ab 10 Uhr

EL TEMPS

La filosofia de Charlie Rivel és tan transparent que s'hi pot passar a través. Després d'haver-lo vist actuar, ja no te'l pots treure del cap i, al capdavant, acabes adonant-te que, allò que ell viu a la pista, també ho has viscut tu en un moment o altre de la teva vida. És inevitable: veure Rivel és tornar a viure. I recordar Rivel és tornar a riure.

(Nachtausgabe, 8 de gener de 1953)

No em preguntin si Charlie Rivel és el millor pallasso del món. Jo només sé que ell, tot sol, és com El somni d'una nit d'estiu. És un Shakespeare fet a mà.

(Walter Kaul, Der Kurier, 17 de febrer de 1953)

L'humor de Charlie Rivel és un humor lleu, eteri, discret, amb prou feines insinuat. No insisteix mai en els efectes i demostra una reserva, una mesura en l'exageració. Són qualitats que caracteritzen el veritable artista.

(Sebastià Gasch, Teatro, Circo i Music-hall, Ed. Argos, 1967)

És un virtuosisme sensitiu només comparable a l'emoció que un primer violí sap comunicar amb el seu instrument. Charlie Rivel és magístral.

(Extra Blade, Copenhaguen, 1969)

El pallasso apel·la a una cultura innata, a una cultura biològica que no passa per l'àrea dels sentiments adquirits sinó per la dels impulsos heretats, decantats per centenars de generacions que han observat el món i han intentat comprendre'l. Charlie Rivel sabia transformar la senzillesa més efímera en una radiant realitat universal.

(Xavier Fàbregas, La Vanguardia, 27 de juliol 1983)

dreu va muntar un número d'equilibris i acrobàcies en què la Nena feia de portadora i en Josep d'àgil. El 1915, tornats a l'estat espanyol per mor de la Primera Guerra Mundial, Pere Andreu muntà un circ propi –el Circo Reina Victoria– que va girar per la península fins el 1924.

Com passa a tots els éssers humans, els primers anys de la vida de Josep Andreu van ser decisius per a formar-li el caràcter. Aquella era una vida certament dura però era, alhora, fascinant, lliure i feliç. En conseqüència, en Josep es va fer imprevisible i contradictori: era, tot alhora, murri i obert, tempestuós i desconfiat, tenaç i exigent, malcarat i simpàtic, generós i un pèl egoista. Va ser una persona forta per dins i per fora, però, en el fons, era un pou de tendresa. Tanmateix,

a la rulot i a la pista era i volia ser el germà gran, l'hereu. I s'ho feia valer davant dels altres germans, amb qui les relacions no sempre van ser prou bones. Quan va haver d'empunyar el timó del circ familiar, ho va fer com a únic successor de son pare, com l'únic amo del tros. A l'hora d'ensenyar l'ofici als germans petits, més d'una vegada ja se li havia escapat la mà –com al seu pare se li havia escapat quan l'ensenyava a ell, val a dir-ho– i, als cartells i als programes, el nom de Charlie sempre s'imprimia amb lletres més grosses que el dels altres germans. Aquest estat de coses va durar fins el 1935, en què, després de deu anys d'èxits indescriptibles per Europa i Amèrica del Sud, Josep Andreu i els seus quatre germans (Nena havia

mort el 1915) se separarien, artísticament i humanament, enmig d'una sorollosa tempesta emotiva i judicial. No va ser fins el 1962 que Josep, René, Celito i Rogelio Andreu es van tornar a trobar –i, encara, mig enganyats per Televisión Española i el patrocinador del programa *Esta es su vida*– als estudis de Montjuïc en una emissió que va estar a punt d'acabar com el rosari de l'aurora.

Com ell mateix reconeix explícitament a les seves memòries (*Pobre pallasso*. Barcelona, Ediciones Destino, 1973), pel fet d'haver nascut tan pobre arrossegava un complex d'inferioritat que de gran va intentar neutralitzar presumint ostentosaament de la seva amistat amb artistes notables i de la franquesa amb què es tractava amb polítics, ambaixa-

EL TEMPS

El 1962, la televisió danesa va enregistrar al Circus Schumann de Copenhaguen l'especial *Den store familie* (*La gran família*) amb les actuacions de Charlie, els seus fills Paulina i els Charlivels, i el seu gendre Albert Schumann. Aquí veiem Charlie amb el seu nét Jacques Schumann.

dors i membres de la reialesa. Tant a les entrevistes com en privat, no s'estava mai d'explicar anècdotes viscudes amb Chaplin, Grock, Laurel & Hardy, els reis Gustau V i VI de Suècia, el president Harry Truman, el malabarista Rastelli, l'espolsabutxaques Charlie Borra, el director i productor Howard Hughes, etc. Quan el seu germà Polo va haver de fer el servei militar al Marroc, s'hi va traslladar tota la família, circ inclòs. Durant aquesta temporada de gires nord-africanes, sovint entre el foc creuat entre els rifenys revoltats i l'invasor espanyol, els Andreu van conèixer de prop militars que anys més tard s'havien de fer tristament cèlebres: Millán Astray, Sanjurjo i Franco, entre d'altres. No s'ha aclarit mai la suposada relació d'amistat entre Rivel i Hitler, relació sobre la qual s'havia especulat molt en un determinat moment. És cert que Josep Andreu i família van fugir d'Alemanya amagats en un tren de mercaderies i també és cert que jo no he sabut trobar entre els papers que Rivel va llegar a l'Ajuntament de Cubelles ni una ombra que delatés que, com s'ha arribat a afirmar, Rivel i Hitler s'escriuien. Però també és cert que jo no he estat, ni de bon tros, la primera persona a accedir a aquests arxius.

Hi ha una anècdota –crec que dels anys seixanta– que em sembla prou definitiva: Charlie havia d'actuar al Circ Nacional de Budapest –Hongria, “país satèl·lit de Moscú”, com en deien a l'època franquista– i, com de costum, a la façana del circ estable hi havia les banderes dels països de tots els artistes participants. Rivel no hi va veure la bandera espanyola fins que no la hi van assenyalar: és aquella vermella, groga i morada (els hongaresos li havien col·locat la bandera de la República espanyola). El nostre home es va empipar com una mona i es va negar a treballar mentre no traguessin aquell drap i el substituïssin per la roji-

**Charlie Rivel:
“Les guerres
s'acabaran
quan els governs
enviïn a les zones
en conflicte
el millor pallaso”**

gualda amb l'àguila imperial. Pel que fa a política estatal, conservo entrevistes en què, quan cronològicament tocava, en Pep Andreu es desfeia en lloances al general Franco, al rei, a Adolfo Suárez i a Felipe González. Personalment, de Rivel sempre m'han interessat més les declaracions de principis atemporals, com ara: “Les guerres s'acabarien si els governs, en comptes d'enviar diplomàtics a les zones en conflicte, hi enviessin el millor pallaso de cada país” o “El riure és l'única cosa que agermana tots els pobles de la Terra.”

Rivel i Catalunya. Com que totes les nacions necessitem una èpica i una mitologia –i si no, preguntin a Aznar per Perejil o a Giscard per Mururoa–, un bon dia el cineasta Antoni Ribas va elaborar una llista provisional de tretze catalans universals en què hi havia personalitats com ara el doctor Barraquer, l'arquitecte Sert, els pintors Tàpies i Miró, la soprano Caballé, el poeta Espriu, el músic Casals... i el pallaso Charlie Rivel. És una qüestió personal, però a mi en aquestes alçades em sembla un exercici bastant inútil intentar d'escatir el poc o molt grau de catalanitat que duia al cor aquella, sens dubte, universal

persona que va ser Charlie Rivel. Ell no era ni Miró, ni Casals, ni Oró, ni Trueta, que anaven pel món dient en veu alta que eren catalans però circumstancialment espanyols. Rivel, per un munt de factors segurament explicables i comprensibles, se sentia i proclamava espanyol i proud. Al Cèsar, el que és del Cèsar: o molt m'equivoco, o a les seves memòries no hi surt ni una vegada el topònim Catalunya. De manera que, per molt que el nostre home presumís de ser afeccionat al Barça i que, com hem vist, tingués biològicament integrat el concepte i les conseqüències de l'hereu, no cal buscar tres peus al gat. De fet, ja d'ençà que Pere Andreu es va enamorar de Marie-Louise Lasserre, la llengua vehicular de la família va ser sempre el francès, i el nostre idioma no va tenir mai presència al clan Rivel —com palesa inequívocament l'espòt que en Charlie va rodar el 1981 per a la Campanya de Normalització Lingüística de la Generalitat de Catalunya—. Quan el 1913 els Andreu van venir al Tívoli integrats en un programa del circ Alphonse Rancy, els tramoies van saber que aquella tropa eren d'aquí quan en Pere Andreu va començar a renegar en català en sorgir dificultats amb el muntatge dels aparells. Fins a aquell moment, per a tothom eren uns perfectes fills de la *grandeur*.

Charlie en feia bandera, de la seva espanyolitat. Segurament era per això que se sentia un quixot *echao p' alante*, una característica que el va abocar —a ell i als seus— a una gran quantitat de situacions còmiques i/o conflictives.

Però, contràriament al que passava a Cadaqués amb Dalí, tant a Cubelles com a la resta de Catalunya, la gent s'ha estimat i es continua estimant Charlie Rivel. Com se l'estimaven arreu d'Europa, on el van cobrir de condecoracions, li van alçar uns quants monuments i, l'endemà de la seva mort ara fa vint anys, als aparadors de molts comerços escandinaus hi havia una fotografia seva amb un crespó negre. Em consta de primera mà que, ja al mateix moment que la notícia de la mort de Rivel saltava a l'aire des de Catalunya Ràdio, un cornellanenc nascut a Gandia, Laureà Palmer, va decidir organitzar un Festival en memò-

ria del nostre pallaso més estimat. A la idea s'hi van afegir l'entusiasme i l'energia de Tortell Poltrona i els contactes polítics i culturals d'Ignasi Riera. El resultat d'aquell espontani cop de cor és el Festival Internacional de Pallassos Memorial Charlie Rivel, que des del març de 1984 se celebra cada dos anys a Cornellà de Llobregat i que ha estat i continua sent estímul i banc de proves per a molts pallassos actuals. A la setena edició del Festival, coincidint amb el centenari del naixement de Rivel, el professor Ricard Salvat va presentar-hi *Charlie Rivel i la seva època*, un muntatge de teatre-document que ara seria molt oportú de fer circular pels Països Catalans. En un futur immediat, caldria també que l'Ajuntament de Cubelles, la vila que va veure néixer el rei dels pallassos, assumís la seva responsabilitat històrica i organitzés i rendibilitzés el seu tresor —em refereixo tant al visible Charlie Rivel Hall com al fons documental que l'artista va testar al municipi i del qual cap dels ajuntaments que han governat la vila des de 1983 ha estat capaç de veure'n les possibilitats artístiques, turístiques i econòmiques.

El llegat de Charlie

Rivel. Deixant de banda el llegat tangible acabat de citar, Rivel és un re-

entrevista que vaig fer a Jango Edwards deu fer sis o set anys per al diari *Avui*, li vaig proposar que em contestés amb un adjectiu, sense pensar, cada nom de pallaso que jo li proposés. Quan va sentir "Charlie Rivel" se li van encendre els ulls i va dir com un llamp: "true!" (autèntic, veritable!) Per la seva banda, David Larible (Verona, 1957), el pallaso capaç de fer vibrar vint mil persones al Madison Square Garden, em deia fa dos estius a Brescia que els seus grans models són Grock i Rivel, però que és Rivel qui li va donar la lliçó magistral més important de la seva vida. Va ser l'any 1981 al circ Krone de Munic: "Tu vols ser pallaso? Doncs hauràs de treballar molt i tenir els ulls sempre ben oberts. Pensa que, amb els anys que fa que surto a la pista, jo cada vegada hi apreng una cosa nova."

Charlie Rivel ha deixat una herència artística, tècnica i sensible feta de rigor, ofici i eficàcia. És l'herència del pallaso que construeix el personatge a partir del seu món interior, que expressa les emocions amb el posat, la mirada i el gest, i que no usa gairebé mai la paraula. Una herència que avui, al nostre país, continuen Tortell Poltrona (a qui Rivel havia donat l'alternativa el 1981 durant la presentació del Circ Cric a Barcelona), Monti & Cia., Leandre & Claire, Els Excèntrics i alguns altres pallassos catalans que busquen nous llinguatsges amb la consciència que, per

Al segle XXI, la figura del pallaso com a revulsiu artístic i social és encara possible i necessària

ferent inexcusable per als pallassos contemporanis d'arreu del món. Alguns dels seus gags encara són copiats i, que jo sàpiga, hi ha dos pallassos que han recuperat la celeberrima entrada de la Diva: l'italià Corrado Togni i el català Monti. Enllà del repertori, durant una

fer-ho, cal tenir els peus ben arrelats a la tradició. És una herència que evidencia que, en aquests inicis del segle XXI, la figura del pallaso com a generador i transmissor d'emocions, com a revulsiu artístic i social, és encara possible i necessària.

1. L'entrada de la Diva, un dels seus personatges més característics, amb els seus fills Charlivels. 2. Rivel i el seu germà Renò. 3. Josep Andreu, el 1899, quan tenia tres anys, amb les peses amb què feia el seu primer número en solitari. Un any abans havia debutat acompanyant el seu pare en un número d'antipodisme. 4. Amb la seva germana Nena en un número d'acrobàcies que els va muntar el seu pare. 5 i 6. Les entrades de la guitarra i de la cadira, juntament amb l'udol i el plor, formen part de la memòria emocional de milers de persones.